

Joschka Fischer:***Für einen neuen Gesellschaftsvertrag —
Eine politische Antwort auf die globale Revolution***

Droemersch Verlaganstalt Th. Knaur Nachf.,
München 2000. Kiepenheuer & Witsch, Köln 1998., 337 str.

Kao makroparadigma novog svjetskog poretka globalizacija se, koje li (postmoderne) ironije, u smislu "kapitalističke svjetske revolucije" javlja nakon sloma Sovjetskog saveza koji je označio kraj bipolarizma odnosno ekstremnog ideološkog sukoba velesila. Doista, danas se analitičkim instrumentarijem kojega je ustanovio Marx služe gospodarski prilozima konzervativnih novina objašnjavajući nastanak globalizacije kao posljedicu akumulacije kapitala, koja probija nacionalni štit i organizira globalni prostor što rezultira drugačijim proizvodnim odnosima. A ono što je Lenjin najavio svojim spisom "Država i revolucija", naime "odumiranje države" u komunizmu, danas se događa u SAD: "centralizirana država kao glavni unutarnji neprijatelj novog gospodarskog radikalizma, antietatizam kao ideološka glavna poruka tržišno radikalnog konzervativizma. Od Lenjina prema desnom krilu republikanaca u SAD – nije čudo da netko tko je navikao na jednostavne razdjelnice ostaje bez riječi i bez daha," (24) primjećuje Fischer.

Knjiga je podijeljena u dva, sučeljena dijela: (I) Globalna revolucija i (II) Liberté, Égalité, Fraternité. Suprotstavljeni su globalizacija i njezin glavni protagonist s jedne, te europska tradicija nacionalne i socijalne države s druge strane. Tri poglavlja prvog dijela i jezično su programatski određena: prvo nosi engleski naslov "Make Money not War ili nova moć tržišta", drugo je oslonjeno na europsku tradiciju političke misli: "Kraj Levijatana ili nestajuća moć države", kao i treće "Sizfov kraj ili kriza rada". Drugi dio nosi podnaslov "Novi društveni ugovor" i predstavlja pokušaj davanja rješenja.

Fischer nije prvi koji se bavi problematikom globalizacije i nacionalne države. Učinili su to prije njega primjerice, veoma ekstenzivno, Ulrich Beck i Jürgen Habermas. No za razliku od akademskog diskursa Becka i Habermasa, u djelu Joschke Fischera se susrećemo s intelektualno diferenciranom optikom aktivnog političara, koji teoriju uzima kao podlogu programatskih vizija razvoja europskog društva.

Knjiga je zanimljiva jer je problem globalizacije nasuprot nacioanlne države izrazito europski problem. Kao aktivan političar zemlje članice Europske unije, Fischer problematici pristupa s europskog motrišta: europske tradicije nacionalne države, europske socijalne države i europskog ujedinjenja. Proces globalizacije drži glavnom opasnošću za demokraciju, a time i europsko ujedinjenje. Zašto? U novoj globalnoj konstelaciji, kaže, antagonisti više nisu dvije supersile, već država i tržište. Ono što je ranije bila vojska danas je valuta, bitke se vode valutnim tečajevima, postmoderni ratovi vode se kreditnim i investicijskim odlukama. To u istoj mjeri vrijedi za međunarodni politički sustav i za svjetsko gospodarstvo, za unutar društveni razvoj kao i za budućnost čitavih industrija i značajnih globalnih kompanija. Koliko države? – središnje je pitanje debate o globalizaciji, misli Fischer. Činjenica je da suverena država uzmiče pred transnacionalnim kompanijama, svjetskim tržištem novca, globalnom komunikacijskom umreženošću i suradnjom. Država, prije svega demokratska socijalna država, proglašava se najvećom preprekom daljnjem gospodarskom rastu.

Nova makrooparadigma (Kuhn), u svojim se počecima uvijek preklapa sa starom makroparadigmom, tako globalizacija kao strukturna promjena svjetskog gospodarskog sustava (Beck) svoje početke, odnosno uvjete mogućnosti početka, nalazi sredinom sedamdesetih (nakon velike naftne krize 1973.) kada iz Velike Britanije kreće neokonzervativna (neoliberalna) revolucija (Thatcher), zahvaća Ameriku (Reagan) te se, zadobivši tamo hegemonijalnu snagu, vraća u kontinentalnu Europu. S europskog stanovništva, Fischer glavnu opasnost vidi u radikalnoj i sve većoj individualizaciji na račun društva (Thatcher je jednostavno negirala postojanje društva: *"There is no such thing like society, there are only individuals"*), strahuje od socijalnih poremećaja koji bi mogli narušiti njegovu kohezijsku snagu, te tako izazvati krizu demokratske države. Takva kriza, dakako, bila bi pogubna za europske integracijske procese. Budući da transnacionalni kapital nacionalni okvir probija prije svega ekonomski, a onda i društveno, prijeti politička nestabilnost uvjetovana nestankom društvenog konsenzusa, a gubitnici globalizacije potencijalni su birački korpus populističkih desničarskih stranaka

Stoga društvenu i političku šansu demokratske ljevice vidi u iznošenju alternativa koje bi spriječile krizu sistema. On smatra, a u tome je, izuzmemo li metafiziku, u pravu, da do danas nema ponuda vrednota koje bi bolje od onih reformirane ljevice jamčile mir i blagostanje većini ljudi: "unatoč nedostacima ovaj je kanon vrednota (...) još uvijek bez alternative". (19) Eksplicitno Fischer zahtijeva novo strukturiranje temeljnih vrednota, uvjerenja i interesa reformirane ljevice, kako bi ih se bez balasta ljevičarskih dogmi očuvalo i afirmiralo u novoj globalnoj konstelaciji.

Implicitno, ovdje se mimo pseudointelektualnih ideologiziranja o "kraju povijesti", izriče kritika ideologije novog svjetskog poretka, a u prvi plan postavljaju specifične razlike kontinentalne Europe u odnosu na anglosaksonski prostor, njezine prigode ali i teškoće na putu ujedinjenja a pod pretpostavkom globalizacije.

"Ako bi se kompleksan pojam globalizacije htjelo svesti na kratku formulu, onda se radi o gubitku značaja politike u odnosu na gospodarstvo ili preciznije formulirano: sve manje značenje nacionalne politike u odnosu na međunarodna tržišta i kompanije." (63). Ta činjenica dira u samu srž europskog identiteta – u europsku tradiciju države nakon Westfalskog mira: država je u modernom kontinentalnoeuropskom shvaćanju "vrhunski suveren nad kojim je postojala samo još božanska instancija" (64). Europski etatizam, nastavlja Fischer, upravo u njegovu poslijeratnom obliku socijalne države dio je kulture, tradicije i europske povijesti. Tu leži odsudna razlika prema SAD. Europska povijest u bitnome je povijest država, za razliku od SAD, koji se od svog nastanka definira kao društvo. Tako nakon završetka hladnoga rata, američko društvo pokazuje pojačane tendencije antietatizmu, izražene u zahtjevu potpunog prevladavanja ostataka politike "new deala". Europa, naprotiv, do danas je zadržala etatizam upravo u obliku demokratske socijalne države.

Neokonzervativna revolucija sa sobom nosi društvenu dezintegraciju: bogaćenje gornjeg sloja na račun srednjeg i donjeg, bez adekvatne preraspodjele koja bi razlike ublažila. Nepovjerljiv prema ustrojstvenoj snazi "nevidljive ruke", Fischer anglosaksonskom modelu kapitalizma tipa *laissez-faire*, suprotstavlja "rajnski kapitalizam" kojem je cilj između ostalog i socijalna integracija društva. No upravo je taj model "socijalnog kapitalizma" (kojeg neki smataju demokršćanskom tekovinom) u velikoj krizi, nakon samita u Lisabonu rekli bismo u uzmagu upravo pod pritiskom anglosaksonsko-američkog modela. Zašto," postavlja Fischer ključno pitanje, "danas u Europskoj uniji s 18 milijuna nezaposlenih nema opasnosti od novog fašizma, unatoč Haideru, unatoč Le Penu i unatoč njemačkim neonacistima? Upravo zato što ta zapadnoeuropska socijalna država (još uvijek!) apsorbira krize, kohezijski djeluje, a napestosti integrira u socijalnom konsensusu" (91). Vrijeme će ubrzo pokazati u kojoj mjeri Fischer je u pravu. Nakon izbora u Austriji ove godine, Haider je formirao koalicijsku vladu s narodnjacima, Europa se užasnuto (uplašeno?) okrenula od Austrije namećući joj bilateralne sankcije. Fischer nije bio u pravu: Haider u Europi je moguć. No u pravu je kada tvrdi da slabljenje socijalne države pogoduje "haiderizaciji" društva i kada tvrdi da "je politika svjesno inicirane socijalne dezintegracije novom ras-

podjelom bogatstva u korist kapitala, a na teret rada, u Europi toliko opasna”.

Pitanje koje iz svega ovoga proizlazi jest postoji li (europska) alternativa američkom putu u globalizirano svjetsko gospodarstvo, alternativa koja neće zaoštravati socijalnu dezintegraciju, već će uspjeti zadržati obnovljeni oblik socijalne države i u uvjetima globalizacije? Jednostavno preuzimanje anglosaksonskog modela? Na tu opasnost nedavno je u razgovoru za politički tjednik *Die Zeit* upozorio Daniel Cohn-Bendit. Suziti perspektivu na naciju i nacionalnu državu? To bi značilo protekcionizam i siguran put u poraz. Strategija državnog intervencionizma? Zaduživanjem ostvarivati program zapošljavanja u svrhu postizanja punog zaposlenja isto tako je gubitnička strategija. Taj instrument zapadna je ljevica koristila nakon velike naftne krize, što je zbog nedostatka konsenzusa između rada i kapitala i tada bilo upitno. Dogodilo se da je kapital odgovorio jednostranim odustajanjem od društvenog ugovora, što je u najvažnijim industrijskim zemljama Zapada u kasnim sedamdesetim i ranim osamdesetima dovelo do dalekosežnih političkih promjena te pridonijelo pobjedničkom pohodu neoliberalizma. Fischer priznaje da je za pravu alternativu ideologiji privatizacije danas prekasno.

Zapadna ljevica, tvrdi Fischer, mora pokazati da li je na visini svoje velike tradicije ili je tek ljevičarska tradicionalna udruga za očuvanje postojećeg stanja. Neoliberalizam propagira pretežno deregulirano tržište rada potpune individualizacije rizika na teret zaposlenih. Individualizacija je, zacijelo, jeftinija od skupe socijalne države, kaže Fischer, no srednjoročno bi se mogla pokazati skupljom i opasnijom politikom. Novi društveni ugovor, koji bi trebao biti odgovor socijalne države na globalizaciju tržišta, individualizaciju društva, ekološke granice rasta, promjenu tržišta rada i sve veće značnje obrazovanja, za europske je zemlje bez alternative, jer socijalna i demokratska kohezija kapitalističkih društava bez njega nije održiva.

Premda Fischer ovom knjigom ne nudi jednoznačne odgovore, on daje diferenciranu i iscrpnu analizu stanja s pozicije europske reformirane ljevice. I ako ne pruža jednoznačne odgovore, on, što za političara nije za podcijeniti, postavlja jednoznačna i delikatna pitanja koja bi trebala biti uvodom u širu debatu, a koje se u Uniji rado gura pod tepih. To su pitanja o budućnosti Europe pod pretpostavkom kako globalizma tako i njezna specifičnog povijesnog naslijeđa i puta prema ujedinjenju. U poplavi radova o globalizaciji iz anglosaksonske perspektive, ovo je autentično europska perspektiva na koju svakako vrijedi baciti pogled.